

## ר ת ל א ל י א ו ר

### לדיאלקטיקה של שלמות וגילוי \*

א

מנועת המסידות על זרמיה השונים מציגת פעמים רבות באנתרופוסופיות העומדת במסד שיטתה, ביקחה העמוקה לאדם, והעמדתו במרכז עניינה. בריצוי לתאר שלוחה אחת של המסידות, מבינה המדרש החב"די, החורגת מהמכנה המשותף האנתרופוצנטרי, והמעמידה את משנתה על בסיס עיוני שונה לחלוטין. הדברים אמורים בחורתי של ר' אהרן הלוי מסטאודישלה<sup>2</sup>, תלמידו המובהק של ר' שניאור זלמן מלאדי<sup>3</sup>, מחברם של 'שערי החור' והאמנה' (שקלאו תקי"ם), 'שערי העבודה' (שקלאו תפס"א) ו'עבודת הלוי' (לבוש תר"צ). תורתו של ר' אהרן הלוי, שלא נכתה לחסות התב"דיה ולאישורתה<sup>4</sup>, משתתת על עמדה תיאוצנטרית המתלופה את הענין באדם וביחס אל העולם והאלוהים, בנוסיון הפנה רצון האל והשגת נקודת הראאת האלוהית של החויה.

• המאמר מבוסס על פרק מעבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, "חזרת האלוהות ועבודה השם בדרך השני של המסידות חב"ד"<sup>5</sup>, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ו.

1 ראה למשל י' תשבי — י' דן, מסידות, האנציקלופדיה העברית, כרך יג, תשכ"ה, עמ' 774 ; ג' שלום, 'דביקות או התקשרות אינטימית עם אלהים בראשית המסידות', דברים בנג, תל-אביב תשל"ו, עמ' 325.

2 ר' אהרן דן משה הלוי הרוויץ סגל מסטאודישלה (1766 אורשוה — 1828 סטאודישלה). ראה על אודותיו, חז"ה הילמאן, בית רבני, ברודיטשב תרס"ב, ח"א, עמ' 134—135, ח"ב עמ' 6—20 ; מי טיטלבוים, הרב מלארי ופולגת חב"ד, רשא 1910, ח"ב עמ' 86 ; רחל אליאור, חזרת האלוהות ועבודה השם בדרך השני של המסידות חב"ד, דיסרטציה, ירושלים תשל"ו, עמ' 3—25.

3 ראה 'שערי החור והאמנה', תקופתו ; 'ספר שערי החור והאמנה... הכינו וגם חקרו זיסוד ארמרי' הרב הגדול... אהרן הלוי שלישיא האחד והמיוחד בתלמודי רבינו... מ"ה שניאור זלמן נ"ע אשר יצק מים על ידיו שלושים שנה ולא זו מחובו עד שגלה לו כל תעלמות הכמות וכל רז נ"ע אשר ליה וכל דמיטמולין אתגליין ליה".

4 שני הספרים הראשונים נוספו בהיג מחברים, בעוד השלישי, אסף רישות, נמחקר אחר מותו על יסוד רשימות תלמידיו. ראה א"מ הכהן 'שערי חב"ד', עלי עין, ירושלים תשי"ח — י"ב, ערכים 190—191, 278, 279 ; י' תשבי, 'הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמחות המסידות, ציון, לב, (תשכ"ו)', עמ' 38 הערה 101.

5 ראה הילמאן, בית רבני, ח"א, טו ע"א ; Louis Jacobs, Seeker of Unity, New York 1966, עמ' 166—186.

תורת האלתרות של ר' אהרן הלוי, הנכתבת כפרוש ל'תניא'א<sup>6</sup> מכאן, וכמבוא לעץ-חיים<sup>7</sup> מבואר, מושתת על תפיסת עולם אקוסטיסטית<sup>8</sup> מובהקת המכירה בקיומה של ישות אחת, זו האלתות, ורואה בכל מציאות אחת מציאות איליוויונית: "כי אין נמצא בעולם מוחת אחד זולתו... כי לא יש מוחת נוצם אחר מבלעדו כ"א מצד כלום והסתרתם נגלים לבחי' מחותרי[ם], אבל כעצם אינם מוחת כלל כי הוא ית' מוחת כל המוחי' ואין כמציאות מוחת אחר זולתו ית' <sup>9000</sup>

תפיסת המציאות המוחלטת של האלהים, המסקינה ישות מכל חויה אחרת ומתמצה בסורמולה "שאין דבר חוץ ממנו"<sup>10</sup>, מקורה בתורתו של ר' שניאור זלמן מלארי המבחינה בין קיום לישות — לדברים הנראים בעינינו נפרדים מאלתות יש קיום אבל אין ישות והמציאות הנראית לעין אינה אלא כהחזנה<sup>11</sup> ששקר גמור<sup>12</sup>.

ומצוה בחדעת אי קיום העולם כישות עצמאית — מציאותו של העולם הנראה לעין מוחתנית כמציאותו של היסוד המקיים אותו, קרי: האלהים, וזו הישות היחידה. שאלת קיומם של הנפרדים נעוצה בדרך ראיהם ע"י האל; אם מנקודת המבט האלתית

אין כל קיום עצמי לחודם שמוחוץ לה, במילא מכוונת האל תפיסת המציאות כנספרת ממנו היא איליוויונית — "אצל הקב"ה הרי אין הנבראים והעולמות מהות נבדל ממנו חוץ, כי אין זולתו יחבדל וכל הנמצאים נמצאו מאמת[ות] המצוה"<sup>13</sup>... לגבי עצמותו ב"ה שלא כבחי' המשיכה הרי אין לתאר להעולמות איה מציאות מאחד שהוא פשוט בתכלית הפשיטות וישות בתכלית ההשוואה ואין לשער עולמות אצלו כלל<sup>14</sup>. לתפיסה האקוסטיסטית נוספה כאן התשעמה אפיסטמולוגית, ר' אהרן מצביע על העובדה שלמרות שאמירת המציאות אחת

6 ר' אהרן אומר מפורשות שספריי הם פירושו והרחבה ל'תניא', אם כי תורונוי חורגות במידה רבה מחרותו ליקוטי אמרים', יש להצביע על כך שר' אהרן אינו מתחם לספרים אחרים של רש"י, אלו הנמנים במקור כ"פנים המנחות" של תורת הבחי'. "תורה אור" (קטוטס תרע"ז) נדפס שבני-עשרת שנה אחרי הודפסת ספריו של ר' אהרן ותשע שנים אחר מותו, ולקוטי תורה (זיטמר תר"ח), עשרים שנה לאחר מותו. לשאלת הבחי רש"י ומעמדם ביחס לתניא, ראה מ' חלמיש, משנתו העיונית של ר' שניאור זלמן מלארי, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית תשל"ו, עמ' 13—31.

7 "יאחת המציין אחרי העיון היטב היטב בשכל בעשרים האלו יגלו לך שערי היחוד והאמונה האמתית ויהיו לך מבוט וררד בשערי תעו"ח [העץ חיים] להבין דברים הסתומים", שערי היחוד והאמונה, שער קטנות ובלות, פרק כ"א, כד ע"א. (מפניגניה משוברים לחלוטין, וצ"ל: פרק בת, פל ע"א, והוא הדף האחרון של הספר).

8 אקוסטיזם — תפיסת השלילת ישות מן העולם. המצאה המונח מיוחסת לישלמה מימן, שכינה את שיטתו ששנתו, שיטה כופרת במציאות העולם — שיטה אקוסטית, וראה יוהס המושג לשיטה תבנית — פ. 341 p. (New York Jewish Mysticism (1941) Major Trends in Jewish Mysticism, G. Scholem, שער היחוד והאמת: שער כללות היחוד, פרק ב', ט ע"א, 10 שם; ג ע"א, 11 "זאת שנראה לנו העולמות ליש, הוא שקר גמור" (י). תורה אור, וילנא תרנ"ט, חשא, פו ע"ב. והשוות תניא, וילנא תרצ"ג, פרק כא, כו ע"ב.

12 ראה ר' ש"י, אנטיסטריטואליזם בחסידות — עיונים בתורת רש"י מלארי, מולד 172—171 (1962), עמ' 516.

13 שער העבודה; שער הפעלה; פרק ו', יב ע"ב.

14 שם; פרק ל', נג ע"א.

היא — אחדות הישות האלהית על התגליונותיה השונות שאינן בעלות קיום ישותי משל עצמן, תחינה מספר נקודת מבט על אמינותה של מציאות זו — נקודת המבט האנושית שאינה יכולה להפעיל מלחסיק את אמינות המציאות מן המציאות הנראית לעין ובתוכה טועה, יאמינות המציאות האמיתית<sup>15</sup> זו הנתפסת מנקודת המבט האלהית. ניסיון היישוב בין שתי נקודות מבט אלו, או ההמתודות עם הסתירה שבין המציאות הנראית לעין לבין המציאות האמיתית, הובת אופן היחוד האלוזי במציאות הגבולית משתי נקודות המבט, הוא תכליתה של עבודת אלהים.

"העולה מכל דברינו הנ"ל שציריפין או להעריך באין סוף ב"ה ב' בחי' דוינו בחי' א' מצד עצמותו ובחינה שני מצד העולמות, דהינו שמצד עצמותו אין לתאר אלוזי ב"ה שום בחי' חילוקי דרגין ואיזה פשרות מצד פשיטותו ב"ה ומצד העולמות מוכרחים אנו להעריך בבחי' צמצום האור ובהי' אצילות הכוחות ממנו ית' אשר נמצא בכל פרט ואין לך דבר במציאות שלא נעשה ע"פ כוונתו ית' והתמשכותו בהם בפועל ממש רק שמתחילת בהם ולא נשתנה בהם, והיו התערבה שמצד העולמות הנגלים לנו להתחלקות אנשי' מוכרחים אנו לתאר יחודו ית' בכל ההתחלקות בלי שינוי. אבל בבחי' הערבה שמצד עצמותו דגם שנתמשך בהם ונתצמצם בהם ומייחדם הכל ביחוד עצום... אין לתאר לגבי עצמותו ב"ה שום חילוק והבול כלל ולומר דגם שנתחלקו לדרגין מתחלקין אך אנשי' הוא אחד בהם ; כ"א שמשחשוהו בהם בתכלית ההשוואה ע"י כוחו ית' אשר אינו ערר השגה ותפיסה כלל... והנה בהערכה השני' שהוא מצד העולמות בוח יש ב' בחי' דהיינו כמז שהם לגבי ית' חכמו שהם לגבי דידן וציריפין אתו להעריך ולתאר שלגבי דידן נראים לגבול ויש ונפרד אבל לגבי ית' הם מיוחדים ביחוד עצום בלי שינוי כלל<sup>16</sup>."

משמעה של ההשגה הדרגרבית הבאה כאן לידי ביטוי הוא מעבר מתפיסה אוגוסטונית של המציאות ועולם הספרות לתפיסה אפיסטמולוגית, לאמור תפיסתן כישויות אלהיות מתחלפת בתפסתן כקני-מדה אפיסטמולוגיים של העלם ונגליו בבחינות השונות של התכרה האנושית.

תורתו של ר' אהרן מתמודדת עם פשר המציאות, חוץ תשתית האקוסימיוטית הטוענת לשלילת אמינותו של העולם והפוטרת עצמה משאלת טעם המצא. יש כאן נסיון לחת את הדעת על שאלת היוקה הקורלטיבית שבין האל לעולם, מנקודת ראות של אקוסימיוס דיאלקטי הנפטר בקיום השלם כישות ורואה בו פן תכליתי של הישות האלהית מחוץ גיטא. וביטוי לפורובלמיטיקה של ההשגה מאריך גיטא.

### ב

בעידן בתורתו של ר' אהרן ניכרים הלכי מחשבה הידועים בתולדות הדתות כפנתאאיסטיים וכפנתאנאטיסטיים. פנתאויסטי<sup>17</sup>, כידוע, פירושו יוהיזי האל עם כוליותה של המציאות שעה שהשלם הוא הביטוי השלם לטבעו של האל, שהוא אימננטי כלבד ולא טרנסצנדנטי.

15 שיערי היחוד האמונה ; שיער הספרות ; פרק לב, מה ע"ב — מז ע"א.

16 ראה הערך אלהים ; האנציקלופדיה העברית, כרך ג, עמ' 471—478.

17 השקפה הקיפית כי הכל מצוי באלהים אף כי האל אינו זהה עם העולם, וטוענת לתודעה אלהית כקשורה בזמן, לאמור האל הוא נצחי אך לא נצחי כלבד. בעד מהותו הנצחית מציאות הממשית השלמה כוללת תחליכים שבזמן. על השקפת פנתאנאטיסטיית שונות ראה הערך אלהים, עמ' 475—6, 453—70.

הפנאטאיזם<sup>19</sup> שונה מן הפנתאיזם בכך שהוא רואה את האל לא רק כאימנטי אלא גם כטרנסצנדנטי, אך וזתי טרנסצנדנציה יחסית של השלם לגבי חלקיו — השלם הוא יותר מתחלקיו אך כולל אתם בתוכו ולכן אין לתלקים קיום בלי השלם אך אין גם קיום לשלם בלי חלקיו, כלומר אין לדבר על קיומו של האל בלי העולם כשם שאין קיום לעולם בלי האל.

ענינו כאן הוא לכאר את טיבה של הזיקה שבין האל לעולם בתורתו של ר' אהרן ולטעון שהוא מציג תפיסה פנתאיסטית — פנאטאיסטית הרואה בעולם גילוי עצמות האל מתוך גיטא, וקובעת ששלמות האל וגילויה שמתגים במציאות העולם מארד גיטא, גם אם כל אלו אינן אלא בחינות שונות של ההכרה האנושית המנסה להבין האחדות האלוהית. לצורך הדיון אנו מגדירים כפנתאיסטית כל שיטה החוספת את המציאות כישות אחת שכל מרכיביה הם אופנים, תופעות או פרויקציות שלה, וכך מעמיד ר' אהרן את פני הדברים: 'כי אור עצמותו יהי' הוא בכל העולמות ובכל בחי' כוחות המתחלקי' נמצא חיותו' של כל השלמות שהוא אורי יהי' הנמשך דרך הכלים האלו, הוא הכל בשיהו, ומצד עצמותו שות המתמשכותו יהי' בשמים ובארץ ובכל חילוקי דרגין בהשואה גמורה כלי חילוק והבדל כלל<sup>18</sup>. ידע שא"ס יהי' נקי שלמותא דכולא דהיינו שכולל כבי' [כנודו יתברר] כל השלמות מליש כל דרגין עד סוף כל דרגין...<sup>19</sup> והוא יתברר נמצא בכל פרט מליש כל דרגין עד שלשול קטן שבים... הוא מהוים ומחלקם ובראם הכל בכוחו יתברר<sup>20</sup>.

באשר לחלקה הראשון של הטענה, דחינו תפיסת העולם כגילוי עצמות האל, אומר ר' אהרן שהמציאות מצויה בתוך האלוהות והאלוהות מצויה בכל המציאות ומאחדת בה; 'ידגה כל המצאיים אשר בעולם מהם כמוסים בעצמותו יהי' ככה' א' ככה' השוואה<sup>21</sup> גמורה, כי יוצר הכל הוא ואין דבר שחוצ' ממנו, ואין נסתר מנגד עיניו הוא יהי' נמצא בכל המציאות כמותו חשה ביה' דחינו שכל המציאות מוכרחי' לחיות ככה עצמתו ביה' בכל הפרטים כי הוא המהוים ומכוח יצאו לחתולתו<sup>22</sup>.

מעצם ראיית המציאות ככמותה בישות האלוהית ומלריה בה, ומחסיסת הנבראים כאופני תצויה של האלוהות עולה ראיית העולם ככסיל של חלק משלמות האל, שהרי אם הכל אלוהות וכיטוי להוויה האלוהית, הלא כל הנמצא משקף הרצון האלוהי היווני וכיטוי.

המעבר מפנתאיזם המזוהה את הבורא עם הכריאה ורואה בכל האלוהי היווני וכיטוי ביטוי בהגדרה "אבל דרך כלל צריך לדעת מאחר שאין דבר בלעדו ואין זולתו כלל נמצא כל המציאות הכל הוא מעצמותו ביה' כי אין דבר שחוצ' ממנו" — לפנאטאיזם אקוסמיטי תאמר שכל הנמצא הוא באל, אולם בד בכך שולל קיום של ממש מן העולם, מתחולל בדבריי של ר' אהרן: "נמצא אהו חפסית ככולהו עלמין וכל העולמות וכל המציאות הכל ודא עצמותו לבד ביה' ... אבל לגבי המאציל ביה' הרי כל המקבלים אינם עצם נבדל חי' ממתנתו מאחר שאין זולתו כלל<sup>23</sup>."

18. שערי החדד והאמנה; שער כללות החדד, פרק ב, ג ע"ב — ד ע"א.

19. שם; פרק ו', כא ע"א.

20. שם; פרק יח, לו ע"ב.

21. ראה שער העברד; שער הפסלה; פרק כט, נא ע"ב.

22. שער החדד והאמנה; שער החדד והאמנה; פרק טו, יט ע"ב — כ ע"א.

23. שער החדד והאמנה; שער החדד והאמנה; פרק טו, יט ע"ב — כ ע"א.

ומיושג החי"ד המקפל בתוכו את המסיסה הפנאנאטיסטית הוא מושג ההשוואה הכרוך בשאלת שמירת האחדות האלהית המוחלטת ככל אופני החייה, או כהבנת השיוון המהותי של המציאות האלהית בכל העולמות.

רעיון ההשוואה עבר גלגולים רבי ענין במחשבה הקבלית מקבלת גירונה עד לגלגולו החי"די. ג' שלום ניתח בראשית הקבלה, את התפתחות רעיון הטרנסצנדנציה והאימננציה המסיטיות של אלהים בחורת ר' עזריאל, שם נאמר שבראשית גילויי החיצא האל נכח נכרלי המפריד בין האל וכל שאר הנמצאים, אולם כח זה אינו גורר בפני האפשרות של אחדות שלמה במקרה הקרובה אצלו "השוואה" — "איה מקום ההשוואה הזאת? והה אמר במקום שכל הנמצאים מסליקים מעליהם את השוניות ומניעים עד האפס וכו הם משתווים בשרשים"<sup>24</sup>. ניתוחו של שלום מעלה שר' עזריאל משהמשג המיוחדת של הנמצאים אין לה אפא אלהי, המתמדת בין המציאות לאל — "מציאותם המיוחדת של הנמצאים אין לה אפא אופי אלהי, אבל מציאות זו גובלת בכל רגע בתהום האפסיה שיש בה מן האלהיה"<sup>25</sup>.

התקווה של דמות ההפכים והתכליתותם באין הוספת בתורתו של ר' אהרן לדיאלקטיקה החלה בעולמות כולם מנקודת המבט האלהית. הציג הדיאלקטי של אחדות ההפכים מתרחב והוסף לה ההשוואה "הכולל כל חילוקי העולם ככה אחד". בתורתו של ר' אהרן מסתא רעיון ההשוואה את אופן המציאות האלהית בהייה — "אבל דרך כלל נקרא כתי' המשכנתא ככל פריטי הדרגון כתי' השוואה"<sup>26</sup>, ואת האספקט הפנאנאטיסטי שלה — "אשר ככה השוואתו כלולים כל העולמות בכל פריטהם"<sup>27</sup>, "הוא כוח יתי' שכבתי' השוואתו וכח שלימותו יתברר תכלול כל חילוקי העולם ככה א' ובהשוואה"<sup>28</sup>, היינה הכנת אופן מציאותו של העולם כאלותות מחד גיסא ואופן מציאותה של האלהות כמפיה השונים של המציאות מאיד גיסא.

ר' אהרן מטייג את המסקנות המתבקשות מההרדאה שבשיוון אופני מציאות האל, על ירי הדגשת העדר יכולת ההבנה האנושית להשיג את כח ההשוואה: "לפי הוא יתי' שה בתכלית ההשוואה אפילו מצד העולמות, ואיך הוא כח השוואתו זה לא נודע ולא מושג ונעקת מההשגה"<sup>29</sup>. קוצר ההשגה האנושי הוסף את הטרנסצנדנציה מביטוי מהות האלהות למרושא של הכרה ומחיר ללא ערעור את ההרדאה האקסוקסיסטית באחדות המוחלטת ככל אופני החייה.

לל הקוסמסטט של בעיית השינוי במהות האלהית בגילוייה בעולם, עומד באור אחר לארה של המסיסה זו; ההתמודדות חדלה מלהיות עקרונית והאפכת לענין שבסיכור הארון ולמענה לדעות קבליות סותרות; "זמנה תבין מה שתמצא בכרכי המקובלים שמעריכינו יחודו יתי' ככמה מיני ערכי' מובדלים... אל תשקה להבין שינויי החודר מצד עצמותו יתי' המממשד כהם שאין המגלות יחדו שהו בכל האצילות כאשר ראיתי רבים טועי' בזה

24 ראשית הקבלה, ירושלים תשי"ח, עמ' 139.

25 שם.

26 שער יחוד והאמנה; שער הספורות; פרק ל', מה ע"ב.

27 שער העבודה; שער התמיצ; פרק כב, לד ע"ב.

28 שער יחוד והאמנה; שער היחוד והאמנה; פרק ד', יח ע"ב.

29 שם; שער קטנות וגדלות; פרק יט טו ע"א. (הסוגנויה בפרק זה משובשת לחלוטין — על מספר רב של דמים אין מספר, ואף מספרי הפרקים מוטעים, מראה המקום דנו הוא בפרק יט שלפני פרק כ').

להעריך שינויים אלו מצד עצמותו כי חי' להעריך מצד עצמותו יח' איוה שינויי, א"כ תעשה חילוקים חי' תבדילי בעצמותו יח', אשר זהו עוון פלילי כמי"ש אני זה' לא שנית (מלאכי ג' 1)... שהראשון והאחרון הם בהשוואה גמורה מצד עצמותו ב"ה, וכמה מקראות המורים על השוואתו יח' בכל הכתינות כ"א [כי אם] כל ההערכות האלו החילוקים המה הכל מצד הערכותם<sup>30</sup>.

עם הפקעת בעית השינוי באלוהות מכלל התמודדות מזהותה, בשם קוצר ההשגה האנושי, מתרכז הדין בפשר ההתגלות או בגילוי ההשוואה. להשוואה — נזיקה הדיאלקטית שבין האל לעולם — דרגות השגה שונות המזהות עם מצבים שונים בהסטוריה הקוסמור לוגית. מצבים אלו מוכתנים מנקודת הראיה האנושית אולם מאחורים בדרגונת מנקודת המבט האלוהית.

גילוי ההשוואה כפריסם, או המעבר מן האינטופיות אל תופיות בשלב הראשון, ואיחודה במקורה האלהי, בשלב השני, הוא הציר סביבו מתרחשת ההתגלות האלוהית; י"הנה כל עיקר הכוונה היא כדי שיתגלה השוואתו ב"ה בפועל ממש דהיינו שיתגלו כל המציאות והדרגין בפ"מ [בפועל ממש] בהתגלות כל פרט בפ"ע [בפני עצמו] ואעפ"ל תאחדו ויתחברו בערכם, דהיינו שיתגלו למהותים נכדלים ואעפ"ל ירדו מיוהזים<sup>31</sup>.

השלימות האלוהית כאח לירד ביטוי באמצעות פירדכם זה של אחדות ויריבוי בקטגוריה אחת — של מציאות ישים נפרדים המאחדים על אף היריבוינציאציה. ר' אהרן מנסה לפשר את המציאות ע"ש החוקיות הפרודוסכלית של ההויה האלוהית המתאפנית במהותה כורכת והתפים המשזה את היש והזיון, ובהזימה הבלתי מושגת ככלי התודעה האנושית<sup>32</sup>. גילוי ההשוואה בהפך ההויה האלוהית ואיחודה במקורה בן זמנתי, היא כוונה האלוהות לעשות של ר' אהרן, והוצאתה אל הפועל של כוונה זו היא ההסטוריה של המציאות האלוהית.

30 שם; שער כללות היחוד; פרק בת, נר ע"א — ע"ב. כדבריו על בעית השינוי מששע ר' אהרן מדברי ר' משה קורדובויר בסוגית האחדות השינוי בפסירתו במסגרת בחינתו את הויותו בעצמותו וכלים. רמ"ק הרצה למועז תפיסה שינוי בעצמת האלוהית בבחינתויה השונות מחד גיסא ולהנזע מתפיסה נומינליסטית גרידא של הפסירות מאירד גיסא. מציע תפיסה כפולה של תפירות הויה את ספירות הכלים כטובסנציות שמחולל בהן שינוי, ואת ספירות העצמות כמצייות בהן באופן אימונטי, כשאין מחולל בהן שינוי — "זאין שינוי בעצמות המתפשט בהן בעצם אלא מקרה לעין הרזאים, רוצה לומר לפי המקבלים לא לפי עצמתי" (פרדס רימונים, ירושלים תשכ"ב, ר"צ מונטאש'ש, שער עצמות וכלים, פרק ד' יו ע"ב). בעית תפיסה האינסוף כפועל, בד כבר עם תפיסתו כמלי שאין בו שינוי נפרחת בידי רמ"ק באמצעות שינוי השאלה — עצם תפיסת השאלה כיצד הוא פועל יש להפכה לשאלה, כיצד את תופסים את פעותו.

31 שער יחוד והאמונה; שער אורח וכלים; פרק ה, ת ע"ב.

32 ג' שלום מצביע על הקיבה בין תורת ר' עזריאל על הזאין סוף המאחד את התמרות וסוד היש והזאין המשתים בו, לבין תורתו של ניקולאוס קוזאנוס על האל שהוא בחינה Coincidentia Operosiorum ומביא את דברי יתנוס וריכלין: "הוא נקרא אין סוף כלומר אינוסופיה והוא דבר עליון שאינו ניתן להשגה סגורה מצד עצמה... והוא כביכול האלוהות המולחטת ביותר השכונת בהשוואתה הגמורה כשהיא סגורה מצד עצמה... והוא בלי הגבל היש והזאין הוא כולל בתכלית תפישותו ובבחינת אחדות נבדלת ותופשת כל מה שנואה לשכלנו כדבר וסחיתו או דבר וננידוד וזה אמנם עובר את שכלנו שאינו יודע לעדף בתור הפריצנים שלו את התפסים כדבר השכלי". ראשית הקבלה עמי 145—146.

גיוליי ההשוואה — המעבר מן האינטופי לטופי — נעשה ע"י צמצומים. אין מדובר כאן בצמצום במונחי הלוריאני אלא בצמצום בחינת העלם, הקרוב לחתרה הקורדודריבאני, לאמור, צמצום באופן של גיוליי ולא צמצום כהמתלקות.

"כפרי לגלות שלימותו והשוואתו ב"ה אשר אינו בערך השגה כלל כי כה השוואתו ב"ה לא תושג כלל מכמה טעמים: א' שהוא אינו בערך השגה כלל; ושנית מצד שאין זולתו כלל למי יגלה; אשר על כן בכדי לגלותה הוי צמצום[ים] רבים דהיינו לצמצם גילוי השוואתו עד שיתגלה כח היש והגבול שבבחי המשווה עם עצמתו ב"ה"<sup>33</sup>.

לפורמולה "התגלות כח היש" משעו לוריאני נכבד מבחינת תכנה, והיא מחליפה במדה מסוימת את מושג הייז ומקומו בתהליך הבריאה ומניעתה — "אשר כל עיקר הנתגלה בשלמות בכדי" נפרד הוא מצד ההסתרה הממרה והיא כח הסי"א שהם המקור להתגלות היש בבחי' נפרד"<sup>34</sup>.

הרואיה הכפולה של היש כפיטי לרצון האלה מכאן וכמעט לכותות הדון והסטרא אחרא מכאן, קשורה בתפיסה הקבלית הכורכת מושג הפעילות עם מושג הדין, ומשוננת בתפיסה הריאליסטית של העולם וההתגלותו. כן אמורים הרברים בדרך הראיה הכפולה של התוויה מנקודת המבט האלוהית והאנושית תוך כדי רמיזה על האופי הקסטורופלי הכרוך בבעיה הצמצום. מרכז ענינו של ר' אהרן אינו באספקט זה של הדברים, אלא מודעותו לחכום הלוריאני בצד נטיחו לפירושו הקורדודריבאני מאירת עינים היא.

הצמצום נחם כבחינה של הגשמת האלוהות את שרשי הדיטרמינציציה שבה הטמונים בתוך האחרות הבלתי מושגת, שהרי הטענה היא שאופן ההתגלות האלוהית הוא הצמצום, אך, טעמו נעוץ ברעיון הריאליסטי של השלמות האלוהית כאיחוד התפיסות.

## ג

יחודו של הטעם שמביא ר' אהרן לבריאה — גילוי השלמות האלוהית — חורג מן ההשקפה המקובלת המסבירה את טעם הבריאה ברצון האל להטיב לברואיו, ומתאפיין בהבט הפנואיסטי הרואה את התהליך הקוסמי כהשלמת אספקטים של חשימת האלוהית היכולים לבוא לידי ביטוי רק בברואה<sup>35</sup>, משום שהנברואים נחמסים כאופני חוויה של האלוהות.

אנו שבים כאן לחלקה השני של הטענה שהוצגה לעיל, לאמור, שלמות האל וגיוליה מותנים במציאות העולם — ללמשעוועתה בתורתו של בעל 'שערי היחוד והאמונה'; מושג השלמות, המתפשט בר"כ כפסיביות טרנסצנדנטית הנעדרת שינוי, תנועה או רצון פאלאחתי, הופך במשנתו של ר' אהרן למטרביציה האקטיבית של תהליך הבריאה ולפסר יחסי האל והעולם.

החוויה נחונה בדיאלקטיקה ממידה בין התגלות האל בישי ובין החזרת יש זה למצבו הכותני. דהיינו התגלות השלמות האלוהית מותנית בחקיקת הכפולה הממוגדת של המעבר מישימת מופשטת לישימת המצויה בפועל (= התגלות מצד החיסוד והתבחינות) וחזרת הישימת אל הכותניות וכיטול החימה הנפרדת (= חזרה להשוואה ללאחרות). השלב הראשון

33 שערי היחוד והאמונה; שער הפסירות ויתום; פרק ל"ה, נב ע"א — ע"ב.

34 שם; שער אורות וכלים; פרק כ"ב, כט ע"ב.

35 ראה 119—117, W. R. Inge, Christian Mysticism, Meridian Books, N. Y. 1956, pp. 117—119.

מוחנה בצמזומים והשלב השני בביטול ובניהול־לוציזיה של המציאות — אקוסמוס. יעקב עיקר המבחן הוא לגלות כח השוואתו ב"ה אפילו לגבי ירדן, הדיינו לגלות רצונו ית' וייקא מצד היש, אך בכדי לגלות רצונו ית' מצד היש מוכרחים אנונו לבטל היש הנגלה ונפרד למקורו<sup>36</sup>.

"כי עיקר תכלית המכוונה היחה מאתו יתברך בכדי לקשר גלייחד בחינות התגלות העולמות אשר נגלו ליש גמור ושימגלה כבוד יתברך ואלקותו דקא מטטא דתמאין כי בוח נגלה שלמותו ית' תאמייתי מה שלא נגלה ע"י התקדושותו יתברך בבחינת יחודו<sup>37</sup>. גילוי השלמות האלהית מותנה בהתגלות בהיסוף, כלומר מירב הגילוי האלהי אשרי רק באמצעות יצירת ישות הפוכה למהות האלהית. אם האלהות אחרותית הרי שמירב גיליית יהיה כהייה מסודרת, אם אפיונה הוא האין גבוליות הרי שתכונה זו תבוא לירי ביטוי מקסימלי בהייה גבולית.

כח היש האלהי הפך להסתרת והיסוד אחרי צמצומים רבים במסגרת הכונה האלהית להגשים את שרשי הדיספרנציאציה שבה. כשנבוא לעיין בטעמה של כונה זו, לאור משמעותה של השלימות, נראה קרבה רבה בין השקפתו של ר' אהרן ובין כמה מההשקפות הפנתאטיסטיות.

אנונה בספד על המיסטיקה הנוצרית אומר — "כיו אפשר לראות כפנתאטיסטית כל שיטה הותפסה את התוליד הקוסמי כהתהוות ריאלית של האל<sup>38</sup>. ר' אהרן אומר שגילוי שלמותה של האלהות מחייב את התוליד הבריאה, המאשר לה להתגלות בכל מימדיה ובחינותיה, היינו מימש האלהות את עצמותה על ידי בריאת העולם, והשלמתה את עצמה ע"י גיליית ביש ובטילול של יש זה בד כבד: "אד עיקר הכוונה היחה מאתו ב"ה לגלות שלימותו, וכאשר הוא כוחו ית' אינו בערך גילוי כלל לכן התצרך להיות הצמצום מאור א"ס ב"ה אורו תגדול המשחוח בשיווי גמור עם סוף המעשה בכרי שיהיה יכול להתגלות שורש לגילוי היש ומקום להתגלות הדרגי<sup>39</sup>.

כאמור השלמות האלהית מרכיבת משני קטבים, ואלו והים בלשון המושגים הקבליים לשיבירה וחקון. המסנה בו הוספת האחדות האלהית לנמצאים גשמיים נפרדים חל בשבירה, היתה בתורתו של ר' אהרן עם השלב הראשון של הצמצום, ומיצוי גיליית של השבירה הוא הרע. השלב השני, החזרת היש אל האלהות, וזה למצב המקון.

"ודנה בחי' גילוי הזה כולל ב' בחי'. א' הוא לגלות כח הדרגיין בכדעתם ופרטיהם והבדליות ובהי' שני' הוא כח התחברותם ויחדם, מעין התחברות כח השוואתם, והבחינה הראשונה שהיא גיליית הפרטים בכחינתם נק' בחי' שבירה, הדיינו הסתלקות האור שהיא הגילוי מא"ס ב"ה השוה בכדי שימגלו כל פרטי אופני הכחי' לבדם בבחי' פירוויס התבולים, ובהי' שני' שהוא כח התחברותם היא נק' בחי' חיקוק<sup>40</sup>.

התבססות על המוטיבים הלוריאניים, הפשיטתם השענתם במשמעות חדשה, מניחה לר' אהרן לקבוע עמדה עקרונית ביחס לתפקיד הנבראים בתהליך המימוש האלהי, אך שלא

36 שדרי העברה; שער התפילה; פרק כ, לט ע"א.

37 שדרי היחוד והאנונה; שער קטנות וגדלות, פרק י"ט, (אין עימוד, וצ"ל: כב ע"א).

38 Inge, Christian Mysticism, p. 118—119.

39 שדרי היחוד והאנונה; שער הספירות ויחודם; פרק לג, מח ע"א.

40 שם, שער אורות וכלים; פרק ו, ה ע"ב.



כבקבלת האר"י בה השבירה שייכת לחתום האמוסאפי, בו אין לאדם נגיעה, אצל ר' אהרן האדם נוטל חלק בשני השלבים משום ששניהם לא נשלמו.

לדפיסה העקרונית של השגת השלמות האלקית ע"י החוקיות המפולה של התגלות ביש ובהיפוך וחזרה למצב ההשיאה והאחדות, מתוספת ההנהגה הקובעת שהאלוהות לא השלימה את מימוש כוונותיה במוץ הבריאה ואף לא את מלוא גילוייה, והחזירה את השלמת מימוש ההתגלות האלקית לאדם.

"אבל עצם פונתו ית' לא נתגלה בעת הבריאה, כי עצם הפונתו הי' בשכיל חוספת

ההתגלות הדיינו שהי' נגלה כח עצמותו ב"ה הנמשך בבחינת רצונו ית' והוא בחינת אורא [אבא ואפא] עילאין<sup>42</sup> שהם בחי' כח הנעלי' בבחי' התגלות רצונו ית' הנגלה כח השוואתו ב"ה, לא היה אז התגלות בחי' זו, כי עיקר התגלות בחי' זו הוא ע"י עכירת האדם שהיא ע"י העלאת מ"ק<sup>43</sup> בבחינת אתערותא דלחמא, או נמשך מ"ד<sup>44</sup> בבחינת חוספת אור מבחינת א"ס בעצמו ב"ה וכמו שמבואר בע"ח שבעת הבריאה היה הבריור ממלכין קדמאין המוכרז[ר] נתברר בבחי' האצילות, ומה שלא היה יכול להתברר בבחינת אצי' נתברר בבחי' בריאה... וכן מה שהל' הוא כולל להתברר כלל נעשו סיגים והם הקליפות וס"ט<sup>45</sup> והם נקראים מותר' שלא מלכדו; והנה לכאורה הוא תמוה ואינו מוכן מה שאמר שלא היה יכול להתברר, וכי יש חסרון בחי' או מניעת היטלות חי' אצלו ית'? הלא הוא כל יכול אשר אין זולתו ואין דבר שחוק ממנו, וא"כ איך אמר שלא היה יכול להתברר, אבל הענין הוא היח' שיעקר תכל' פונת הבריאה היה שהתגלה כח שלימותו ית' מפל המספרין דדיינו דוקא בבחינת גבול בבחי' מחלקים ואנשי' יהיה נגלה כהם יחדו, ועוד זאת שיהיה התגלות חזרו ואלקו ית' מצד הש"א דיוקא [ו]... ובחי' כוונתו ית' שיהיה נגלה דוקא בכח' החיפוד שהוא פס"א כפי שיהיה נגלה ככדו ככחי' יחדו דוקא מצד החיפוד בכדי לאכפייא ס"א ולאחפא חשוכא לנהורא דוקא אשר מצד כוונתו ית' בבחי' שבידת הכלים הוא שיהיה התגלות אלקותו ית' דוקא מצד החיפוד<sup>46</sup>.

ההקשפה הבאה כאן לירי ביטוי רואה ברע את פעלו של הקב"ה שהמציא את היסונו כדי ששלמותו תתגלה במסול החיפוד. תפיסת הרע כצורך קדושה, מרחיקה לכת בהצנחה; תפיסת הצר של ההקשפה תטיל-אלוהית הלוריאנית<sup>47</sup> הרואה ברע מכשיר המתהווה כיר האלוהות, וכשבירה כוונה מוחשבת מראש של המאציל למען קיום הרע לצורך הנהגת העולם, הופך במשנתו של ר' אהרן לרע הנצרך לאלוהות לצורך גילוייה היא כחלק ממימשי שלמותה, ולא לשם הנהגת העולם.

לעצרת האדם הפקיד מלביע בכונה האלקית להתגלות מצד החיפוד החשך והחשכה, הוא זה האמור למשרו את האלוהות למעמקי היש, לעזור לה בגילוי עצמותה בחתום

41 בקבלת האר"י "אבא" ו"אמא" הם שני ה"פטרופוס", כניינין של ספרות בעולם הנקודים

הנבנים מחדש מספרות תבונה ובינה אחר השבירה. הם מולידים ומסיימים את שני הפרצופים החתומים דעיר אנפין וניקבא.

42 מ"ן נזכרין — מ"ן נזכרין שלש החתומים המעלים אל השכינה את ניצוצות הקדושה וגו'ומים

ל'העדרות השפעת שלה המעורר את תשוקת דעיר אנפין — כח הזכר.

43 מ"ד — מ"ן נזכרין — מי הזכר — השפע היורד מכה הזכר, בעקר ז"א, בעת היווג ומפדת את כח הנקבה — השכינה.

44 שיערי החיך והאמונה; שער קטנות ו גדלות; פרק טו, יח ע"א — ע"ב.

45 ראה י' תשב' חזרת הרע והקליפות, ירושלים תשכ"ה, עמ' מג.

"יהודיפוד" ומפורד. האדם נקרא לרדת למעמקי הישי, להוריר את האלהות מטה מטה, בשם רצונה להתגלות.

יצי תנה ידוע כי כל הירידות הם לצורך עליונות<sup>46</sup> (מכות ז ע"ב) כי עיקר הפונת הימה מאתו ותכרי שיתגלה אלוקותו יתי דייקא מצד ההפוך וההפוך והפתרה... וכל הירידות זמה מצד הגבורות, וחטא אודיר הוא על ידי כחי הגבורות והנה אם אודיר לא היה חטא בעה"ד, הרי לא היה מקום לגילוי הטי"א כלל; כי היה משלה את כל העולמות אליו ותכרי ע"ש ביטול העצמי (י)... אבל כתינה זו היה מצד החסדים אבל לא מצד הגבורות, כי ההתגלות מצד הגבורות הוא דייקא מצד שיתגלו כל הפרטים בגילוי גמור, כל פרט ופרט דייקא בבחינת ההפוך, ובכפולם ואחפיי (א) שלהם ואתמפתום בזה יתגלה יותר שלמותו ית' בפ"ם [בפעל ממש] ובה ותגלה יותר גילוי עצמותו ביה דייקא כמה"כ [כמאמר הכתוב] מי יתן טהור מטמא<sup>47</sup> ... ולזאת היחה תכלית כוונה הבריאה, כי בזה הבחינה היה עיקר גילוי התורה באר"ה (באסור ותהר) וכשר ופסול וטומאה וטהרה אשר זה הוא דייקא מצד התגלות הרע, ובה יתגלה רצונו ותכרי... וכן יוכן דרך כלל שכל הגלויות הם ירידה לצורך עליונות<sup>48</sup> דייקא, דיינו לכרי ולהעלות כל פרטי הישי, אשר ע"כ היה התגבורות הטי"א ככרי שישראל ימשיכו אלוקותו ית' להכניעם להטי"א כבחינת דייקא והם הם הגזירות והסייגים דרבנן... ובהו הוא גילוי יותר מעצמותו ביה דייקא מצד החסדי... שכל מה שנתמשת בהחטרה יתירה בזה הוא גילוי יותר ממה עצמותו ביה<sup>49</sup>.

הירידה לעמקי החטרה כמניא לשלמות ההתגלות האלהית, ומפיסת שיאה של התגלות זו כמאבק עם חטרא אחרא, מעמידה את האדם בפני ציווי עשיית הרע בשם האל. ומבקשת העדפת אתם ספיריטואלי המחייב עשיית הרע על פניו של הציווי המקובל האסור ואת מכל וכל.

בשם התנחה האומרת שכל שהמעמקים אליהם נקראת האלהות לרדת בשל חטאי האדם עמוקים יותר, כן גדלה התגלותה, נקרא האדם להוריד את האלהות מטה מטה בהטאו ולסייע לה בתכליתה לה"התגלות ככל חטריק": "כמו למשל המלך המזוהר את העם שלא יעשו דבר זה, כי"א יעשו זאת יגדומו שהמלך יהיה מוכרח לירד ממקום כבודו במדינות השחוחות כמו בשוק של בורסקי ובמקומו המשוטפי והנה הגם שירד מכבודו למקומה האלו, אורכא מראה שם גדולתו ומתפן שם ג"כ את המדלדליות הפתוחות להתגלות שם כבודו ובהו הוא גילוי כבודו יותר...". "אשר זה מורה כפי [כבוד ותכרי] שהוא ית' נתן כח להרע כו' והכל לכוונה עליונה זה, אשר עיקר הכוונה הוא דייקא שהיה גילוי אלוקותו ית' בכל הפרטים ואופנים... ע"כ בזה תכין שכל מה שידיתה ירידה יותר בזה נתגלה ממה עצמותו יותר<sup>50</sup>.

46 על מקום הביטוי בחסידות — ראה מאמרה של ר' שיש: פירושו של הכעשיט למומור קי"ז בתהלים: מיחוס וריטוס של ירידה לשאל, תרביץ מב (תשל"ג), עמ' 157, 159, 167.

47 על מקומו של המשג בשבתאות, עיי' ג' שלום — מצוה הבאה בעברה, נוסח ה' (ת"ש), עמ' 369 ואילך; י' חשבי מעיר שבמאמרים ממין זה נפתח פתח רחב להלך הרהר האנטינומיסטי ששרר בתנועה השבתאית ולתורות על קודשת החטא.

48 למחותו של הרשיון בקבלת האר"י, ראה תורת הרע והקליפה, ח"ד פרק ג', בחסידות הרשיון קשור בר"כ לירידה להעלאת ניצוצות העשיות ע"י הצדיק.

49 שער העבודה: שער התורה המצוות, פרק יט, כט ע"ב — ל ע"א.  
50 שם, שם, פרק יט, ל ע"א — פרק כ, לא ע"א.

ר' אהרן מרגיש שהוא מתהלך על קצה תחום המותר, וממהר לסייג דבריו במשפט שלמעשה רק מדינשי היכן מוקד הדברים — אף עם כל זה הבחירה היא ביד האדם כי מפי עליית לא תצא הרעות כי הגם שהירידה הוא לצורך עליה, עם כל זה חס החלילה לירך בכונה בשביל עליה<sup>51</sup>.

ר' אהרן מצניג שליש מערכות דיאלקטיות כפולות ערכים — המגמה האלהית כפולת המסדרת של התגלות התבטלות, ההשגה הכפולה מנקודת המבט האלוהית ותאונשיות, ושתי הפנים של עבודת השם — גילוי היש וכיסול היש.

העבודה המתבקשת מן האדם לשם מימוש השלמות האלהית מעוגנת בהענות לכפל הרצון האלהי של היווי האדם לשם מימוש השלמות האלהית להתגלות, לבין החזרת היש למקורו וכיסולו כביסוי לרצון האלהי להתאחד; האדם נקרא להמשיך החויה האלהית בתהותו ובישולו כביסוי לרצון האלהי להחזיר היש למקורו האלהי על ידי היש ע"י עבודה בהיפוך ועבודה בתורה ומצוות מכאן, ולהחזיר היש למקורו האלהי על ידי ביסול, העלאת ניצוצות, ודבקות מכאן.

שתי המגמות — המשכת האלוהות ביש, וכיסול היש אל האלהות שולבות זו בזו ללא הפרד, ומימוש הכונה האלוהית נעשה רק ע"י מיצוי הניגוד בין השתים: "כי באמת עיקר כוונתו יתברך להיות כבודו ואלקותו ית' כבחינת עשיה<sup>52</sup> ודקא, כי ע"י בחינת עשי' נגלה כבודו יתברך ויחודו מצד שבשש"ו הוא היש הגמול... וכאשר מפסלין העשיה אליו יתברך וממשיכין רצונו יתברך בעשיה, בזה יגלה כבודו בגילוי גמול<sup>53</sup>."

51 שם.

52 עשיה, הרביעי מעולמות אבי"ע, שולמנו.

53 שש"ו יחוד והאמונה; שש"ו יחוד והאמונה; פרק י"ח, בה ע"ב.